

XO'JALIK YURITUVCHI SUBYEKTLAR FAOLIYATIDA KOMPLAYENS TIZIMINI QO'LLASH ORQALI HUQUQBUZARLIKLARNI KAMAYTIRISH

Maxmudov Anvarjon Maxmudovich

Farg'ona davlat politexnika universiteti, mustaqil izlanuvchi.

Komilov Obodjon Qobiljon o'g'li

Farg'ona davlat politexnika universiteti 4-bosqich talabasi.

Annotatsiya: Huquqbuzarliklar iqtisodiy rivojlanishiga jiddiy salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bu nafaqat soliq tushumlarini kamaytiradi, balki davlatning ijtimoiy-siyosiy barqarorligini ham xavf ostiga qo'yadi. Shu bois, soliq huquqbuzarliklarini kamaytirish va bu muammoni hal qilishda komplayens tizimi muhim rol o'ynaydi. Komplayens tizimi soliq to'lovchilarni qonunlarga rioya qilishga undaydi va bu orqali davlatning soliq siyosatining samaradorligini oshiradi.

Kalit so'zlar: Soliq huquqbuzarliklari, komplayens tizimi, kontragent, soliq risklari, soliq monitoring.

Islahotlarning chinakam natijadorligiga erishish maqsadida davlat va jamiyatning har bir sohasida qonunbuzarliklari bilan kurashish samaradorligini izchil ta'minlab borish alohida ahamiyat kasb etadi.

Soliq huquqbuzarliklariga qarshi komplayens nazorati – davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari, xo'jalik yurituvchi sub'yektlar faoliyatini soliq huquqbuzarliklariga qarshi kurashish sohasidagi xalqaro standartlar, qonun va boshqa me'yoriy huquqiy hujjatlarga muvofiq tashkil etish, xavf-xatarlari, manfaatlar to'qnashuvini o'z vaqtida aniqlash va chek qo'yish, qonun buzilishiga oid huquqbuzarliklar haqida xabar berishni o'zida mujassam etgan profilaktik tizimdir.

Yuqorida aytib o'tilganidek, inglizcha so'zdan tarjima qilinganda "kelishuv, rioya qilish, bajarish, rioya qilish" ma'nolarini keltirib chiqaradi. O'zbekistonda qonunchiligida bu tushuncha ko'proq "qonun hujjatlariga rioya etilishini ta'minlash tizimi" sifatida shakllandi.

Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot xalqaro tashkiloti o'z lug'atiga ega bo'lib, bu "Soliq to'lovchining qay darajada o'z mamlakatining soliq qoidalariga rioya qilishi yoki ularga rioya qilmasligi"ni bildiradi.

Bu atama inglizcha bo'lgani uchun asl bu institutdan foydalanish yirik Anglo-Amerika davlatlarida sodir bo'ladi. 20-asrlarda biznes rivojlanishining beqaror inqiroz bosqichlarida investorlarni jalb qilishga qaratilgan edi. Asta-sekin u umumiy korporativ komplayenesidan soliq komplayenesi ajralib chiqa boshladi.

Xo'jalik subyektlari uchun soliqqa rioya qilish ikki jihat bilan ifodalangan edi: soliq risklarini boshqarish tizimi va soliq qonunchiligiga rioya qilish.

Soliq sohasidagi huquqbuzarliklar quyidagicha tasniflanadi:

- Ma'muriy huquqbuzarliklar: masalan, soliq hisobotlarini kech topshirish;
- Jinoyatga tenglashtiriladigan buzilishlar: yashirin daromadlar, soxta hujjatlar tayyorlash;
- Intizomiy buzilishlar: soliq xodimlarining vakolatini suiiste'mol qilishi.

Soliq huquqbuzarliklarining sodir bo'lish shakllari

- Ikki hisobot yuritish (ruxsat etilmagan "ikkinchi buxgalteriya");
- Naqd pul tushumini yashirish;
- Soxta firma va shartnomalar orqali soliqdan qochish;
- Soliq to'lovchilarni noto'g'ri toifalarga kiritish orqali soliq yengilliklaridan noqonuniy foydalanish.

Ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlar:

- Davlat byudjetiga tushum kamayadi;
- Raqobat muhitiga zarar yetadi (adolatli raqobat buziladi);
- Norasmiy sektor kengayadi;

- Tadbirkorlik muhitiga ishonch pasayadi.

Komplayens — bu tashkilot yoki shaxsning qonunlar, qoidalar, va normalarga rioya qilishi, shuningdek, etik va ichki siyosatlarga mosligini ta'minlash jarayonidir. Komplayens tizimi esa bu jarayonni tashkil etuvchi mexanizmlar to'plamidir. Soliq sohasi uchun komplayens tizimi soliq to'lovchilarning qonunlarga va soliq majburiyatlariga rioya qilishini ta'minlashga qaratilgan bo'lib, bu tizim quyidagi asosiy elementlarni o'z ichiga oladi:

- Soliq to'lovchilarga soliq majburiyatlarini tushuntirish
- Soliq tekshiruvlari va auditlari
- Qonunbuzarliklarni aniqlash va jazolarni belgilash
- Soliq to'lovchilarga malaka oshirish va ma'lumot taqdim etish.

Komplayens tizimi soliq huquqbuzarliklarini kamaytirishda bir qator muhim funktsiyalarni bajaradi:

a) Soliq to'lovchilarni tarbiyalash va ogohlantirish. Komplayens tizimi, soliq to'lovchilariga soliq majburiyatlarini tushuntirish va ularni qanday to'lash kerakligini o'rgatish orqali, xatolarni kamaytirish va ongli ravishda soliq to'lashni rag'batlantiradi. Bu esa, ayniqsa kichik va o'rta bizneslar uchun juda muhimdir, chunki ularning soliq tizimi haqida kam ma'lumotlari bo'lishi mumkin.

b) Qonunlarga rioya qilishni tekshirish. Komplayens tizimi soliq tekshiruvlari va auditlar orqali soliq to'lovchilarining majburiyatlariga rioya qilishini doimiy ravishda nazorat qiladi. Auditlar va tekshiruvlar orqali soliq to'lovchilari o'z majburiyatlarini to'liq bajarayotganini isbotlashga majbur bo'ladi, bu esa soliq huquqbuzarliklarini kamaytirishga xizmat qiladi.

c) Jazolar va rag'batlantirish. Komplayens tizimi soliq huquqbuzarliklari aniqlanganda ularni jazolash orqali soliq to'lovchilarini o'z majburiyatlariga rioya qilishga undaydi. Shu bilan birga, tizim o'z vaqtida soliq to'lashni rag'batlantirish uchun imtiyozlar yoki chegirmalar taklif qilishi mumkin. Masalan, soliq

to'lovchilariga vaqtida to'langan soliq uchun chegirmalar yoki yaxshi komplayensni saqlagan kompaniyalarga ijobiy baholar berilishi mumkin.

d) Texnologiyalarni qo'llash. Bugungi kunda komplayens tizimlari texnologiyalarni qo'llash orqali yanada samarali bo'lib bormoqda. Elektron soliq tizimlari, avtomatik audit va soliq hisoboti platformalari yordamida soliq to'lovchilarning faoliyati doimiy ravishda kuzatiladi. Bu texnologiyalar soliq to'lovchilarining huquqbuzarliklarini aniqlashni tezlashtiradi va yanada aniqroq natijalar olish imkonini yaratadi.

Komplayens tizimining samaradorligini oshirish uchun quyidagi chora-tadbirlarni ko'rish kerak:

- **Soliq siyosatini soddalashtirish:** Soliq qonunlarining murakkabligi soliq huquqbuzarliklariga olib kelishi mumkin. Shuning uchun soliq tizimini soddalashtirish va tushunarli qilish zarur.

- **Texnologiyalardan foydalanish:** Yangi texnologiyalarni joriy etish, soliq to'lovchilarning faoliyatini yanada samarali va aniqlik bilan kuzatishga imkon beradi.

- **Soliq to'lovchilarni motivatsiya qilish:** Soliq to'lovchilarni o'z majburiyatlariga rioya qilishga rag'batlantirish uchun turli xil imtiyozlar va mukofotlar taqdim etish kerak.

- **Ochiqlik va shaffoflik:** Soliq to'lovchilariga o'z faoliyatini ochiq va shaffof tarzda yuritish imkoniyatini berish, ularni qonunlarga rioya qilishga undaydi.

Soliq sohasidagi huquqbuzarliklarining tasnifiy belgilari, sodir bo'lish shakllari asosida vujudga keladigan ijtimoiy-iqtisodiy holatlarini tizimli komlaens boshqarish taklifi asosida soliq xodimlarining xo'jalik yurituvchi sub'ektlarining o'zaro hamkorligini yanada yaxshilashda yuzaga keladi. To'liq komplayens boshqaruvi joriy etilsa:

- Ichki audit + nazorat mexanizmi 15–20% ,
- Raqamlashtirish (e-hisobot, e-monitoring) 25–30%

- Xodimlarga komplayens madaniyatini singdirish 10–15%
- Sohta operatsiyalarga qarshi avtomatik filtrlash 20–25%
- Umumiy potentsial kamayish: 50–70% gacha erishiladi.

Bu raqamlar amaliyotga qarab o'zgaradi, ammo ko'plab davlatlar (masalan, Germaniya, Janubiy Koreya, Estoniya) tajribasida bu yondashuv katta samarani ko'rsatgan.

Komplayens tizimi soliq huquqbuzarliklarini kamaytirishda muhim vosita hisoblanadi. U nafaqat soliq to'lovchilarning qonunlarga rioya qilishini ta'minlaydi, balki soliq tizimining samaradorligini oshiradi va davlatning iqtisodiy rivojlanishiga hissa qo'shadi. Shu sababli, davlatlar va tashkilotlar komplayens tizimlarini yanada takomillashtirishga intilishi zarur, bu orqali soliq to'lovchilarni tarbiyalash, ularni rag'batlantirish va soliq huquqbuzarliklarini oldini olish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- 1.O'zbekiston Respublikasining Raqobat to'g'risida Qonuni. Toshkent sh.,2023-yil 3-iyul, O'RQ-850-son
- 2.O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Tovar va moliya bozorlarida monopoliyaga qarshi tartibga solishga doir normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to'g'risida qarori. Тошкент ш.,2024 йил 1 май,256-сон
- 3.Носиров И.А.(2017).The role of the ecological management on the developing of small business. Theoretical & Applied Science.
- 4.Z.N.Qurbonov, K.M.Misirov. Moliyaviy va boshqaruv hisobi. Darslik.Toshkent. "Iqtisod-moliya" -2019 yil.
5. I.Ismanov, A.Xojayev, J.Kambarov Amaliy buxgalteriya (moliyaviy hisob-1). O 'quv qo'llanma. Farg'ona -2023-yil.
- 6.Internet ma'lumotlari.